

Ілля Паршин

Львівський національний університет імені Івана Франка

Leon rex ruthenorum на сторінках Anonymi Leobensis Chronicon

Політичні процеси на руських землях другої половини XIII ст. вже давно привертають увагу дослідників. Однак нестача джерельного матеріалу все ще залишає чимало темних плям на історичному тлі цієї епохи. Особливо це, мабуть, стосується Галицько-Волинської Русі, правителі якої хоч і підтримували активні стосунки з монархами Центрально-Східної Європи, проте інформацію про їх зовнішньополітичну діяльність доводиться збирати фактично по крихтах. З цієї причини кожна писемна пам'ятка заслуговує на ґрунтовний аналіз.

На фоні інших західноруських князів цього періоду виокремлюється постать Лева Даниловича (1225/1228—1299/1301). Сміливий та невтомний воїн, вправний дипломат та енергійний політик, котрий отримав та утримав батьківську спадщину у доволі скрутний час, князь Лев, однак, заслужив собі не найкращу репутацію, адже редактори руських літописів, перебуваючи на службі його волинських родичів, перейняли від них певну неприязнь до цієї особи. Така тенденційна оцінка додалася до традиційного браку інших джерельних свідчень, тому політична діяльність галицького князя Лева Даниловича у науковій літературі досліджена фрагментарно¹,

¹ М. Грушевський: *Чи маємо автентичні грамоти князя Лева?* «Записки НТШ» 1902, Т. 45, с. 1—22; И.А. Линниченко: *Грамоты галицкого князя Льва и значение подложных документов как исторического источника*. «Известия Отделения русского языка и словесности» 1904, Т. 9, Кн. 1, с. 80—102; А.І. Генсьорський: *З коментарів до Галицько-волинського літопису (волинсько-галицькі грамоти XIII ст.)*. В: *Історичні джерела та їх використання*. Т. 4. Київ 1964, с. 171—184; О. Маркевич: *Невідома грамота князя Льва Даниловича*. «Архіви України» 1968, № 5, с. 23—29; О.А. Купчинський: *Дослідження та публікації грамот Галицько-Волинського князівства у XVIII ст.* В: *Київська Русь: Культура, традиції*. Київ 1982, с. 129—149; Л. Войтович: *Удільні*

а отже додатково потребуватимуть детального висвітлення ті проблеми, які тривалий час залишалися поза увагою істориків.

Однією з них, на нашу думку, є питання щодо участі галицького князя у битві 26 серпня 1278 р. під Дюрнкрутом (чеська назва — битва на Моравському полі), внаслідок якої територія Австрії, колишнього лену Бабенбергів, стала фамільною власністю династії Габсбургів² і в майбутньому послугувала об'єднавчим ядром для могутньої імперії. Військовий конфлікт між чеським монархом Пшемислом-Оттокар II (1233—1278) та імператором Рудольфом I Габсбургом (1218—1291) отримав належне висвітлення у історіографії³, однак на фоні аналізу причин війни, її перебігу та наслідків, губиться постать князя Лева, хоча середньовічні хроністи згадують його ім'я у числі безпосередніх учасників кампанії.

Так, серед інших пам'яток, у котрих йдеться про перебіг боротьби між чеським королем та імператором Священної римської імперії, для дослідника історії Галицько-Волинської Русі важливе місце займає *Anonymi Leobiensis Chronicon*, вперше введена у науковий обіг у 1721 р. Ієронімом Пежем⁴. На сторінках цього джерела ми знаходимо пряму вказівку на те,

князівства Рюриковичів та Гедиміновичів XII—XVI ст. Львів 1996, с. 89—97; Його ж: *Де була столиця Лева Даниловича. (Джерелознавчий аспект проблеми)*. В: *До джерел. Збірник наукових праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя*. Т. 1. Київ—Львів 2004, с. 712—720; Його ж: *Військове мистецтво Галицько-Волинської держави: князь Лев Данилович*. В: Вісник Національного університету «Львівська політехніка». № 502. Держава та армія. 2004, с. 13—18; Його ж: *Штрихи до портрета князя Лева Даниловича. «Україна в Центральній-Східній Європі»* 2005, № 5, с. 143—156; Його ж: *Галицько-волинські етюди*. Біла Церква 2011, с. 289—300; І. Мицько: *Де ж могила князя Лева. «Старосамбірщина»* 2002, Т. 2, с. 46—48; D. Dąbrowski: *Stosunki polityczne Lwa Daniłowicza z sąsiadami zachodnimi w latach 1263—1299/1300*. В: *Галичина та Волинь у добу середньовіччя. Історичні та культурологічні студії*. Т. 3: *До 800-річчя з дня народження Данила Галицького*. Львів 2001, с. 42—69; Його ж: *Rodowód Romanowiczów książąt halicko-wołyńskich*. Poznań—Wrocław 2002, s. 101—114; Його ж: *O zgonie Daniela Romanowicza i jego następstwach dla Rusi Halicko-Wołyńskiej*. В: *Actes testamentibus*. Ювілейний збірник на пошану Леонтія Войтовича. Відпов. редактор Микола Литвин (Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Збірник наукових праць). Вип. 20. Львів 2011, с. 289—305.

² К. Воцелка: *История Австрии. Культура, общество, политика*. В: *Карл Воцелка. Пер. с нем.* В.А. Брун-Цеховского, О.И. Величко, В.Н. Ковалева. Москва 2007, с. 75.

³ J. Šusta: *České dějiny*. Т. 2/1. Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví. Praha 1935, s. 803; J. Žemlička: *Století posledních Přemyslovců*. Praha 1998, s. 412; H. Dopsch, K. Brunner, M. Weltin: *Österreichische Geschichte 1122—1278. Die Länder und das Reich: der Ostalpenraum im Hochmittelalter*. Wien 1999, p. 620; V. Kofránková: 26. 8. 1278. *Moravské pole. Poslední boj zlatého krále*. Praha 2006, s. 153.

⁴ *Anonymi Leobiensis Chronicon libris sex comprehensum, a Christo nato usque ad annum ejusdem MCCCXLIII*. Ed. R.D.P. Hieronymus Pez. In: *Scriptores Rerum Austriacarum veteres ac genuine*. T. 1. Lipsiae 1721, col. 756—972.

що галицький князь Лев Данилович брав участь у битві під Дюрнкрутом, де він виступив важливим союзником чеського короля, котрого хроніст вважав за потрібне виокремити з інших:

«Rudolfus autem Ladislaum Regem Hungariae, Svevos, Australes, Sti-rienses, Karinthianos, advocat, exercitum magnum conflans. Sed Otakerus Leonem Regem Ruthenorum, Bohemos, Polonos, Misnenses, Saxones, Moravos, Thuringos largo congiario allicit, et in Campis Marchiae fluminis se componit. Aestimatus est autem habuisse 30 000 pugnatorum; Rudolfus vero vix hujus numeri quartam partem habuit [...] Capto campo in quatuor Ordines suos scindit; primum et secundum Hungaris, aptis ad jacula; commendavit; ad tertium Svevos, Stirienses, Karinthianos, Carniolanos, Salczburgensis Praesulis familiam collocavit; quartum Rex cum Australibus gubernavit: sequestrans virum strenuum Capellarium cum electis, ut lassis prout cerneret subveniret. Otakerus acies sex distinxit, in primum cum Rege fuere Saxones, in secunda Moravi, in tertia Pilsnenses, in quarta Thuringii et Misnenses, in quinta et sexta cum Babaris Polonicae gentis fortissima armatura, deputavit etiam ipse Milotum Stiriensem Capitaneum, ut laborantibus succurreret et lassatis. Nec terruit Rudolfum excessiva multitudo, quia non in multitudine, sed de coelo fortitudo est [...]»⁵.

В нашому перекладі (це перший переклад слов'янською мовою):

«Рудольф же Владислава [Ласло Куна — І.П.], короля Угорщини, свевів, австрійців, штирійців, каринтіїв скликає, велике військо [через річку] переправляючи. Однак Оттокар Лева, короля Русі, богемів, поляків, майсенців, саксонців, моравів, тюрингів широку коаліцію привертає та на полі Моравському розташовує. Нараховано ж було 30 000 ратників; Рудольф заледве четверту частину цієї кількості мав [...] Поле битви на чотирі частини свої [Рудольф] розділяє: першу і другу — угорцям, вправним у стрільбі, доручає; у третій свевів, штирійців, каринтіїв, карніоланів*, під керівництвом знаної сім'ї зальцбурзької розміщує; четвертою король з австрійцями керує: з допомогою Капеллера**, мужа найсміливішого, з обраними, щоб той помічав втомлених та поміч їм надавав. Оттокар шість ліній виокремлює: у першій з королем були саксонці, у другій — морави, у третій — Pilsnenses***, в четвертій — тюринги й майсенці, у п'ятій та шостій — з баварцями польських зятів зброя могутня, виділяє себе також Мілот, воевода штирійський, для того, щоб подвигам ратним сприяти та втомленим допомагати. Та не лякає Рудольфа смертоносний натовп, бо не у кількості, але на небі є сила [...]».

⁵ *Anonymi Leobiensis Chronicon...*, col. 848—849.

* Карніола — латинська назва сучасної словенської Крайни.

** Ульріх Каппелер — командувач ар'єргардом австрійського війська.

*** Очевидно, маються на увазі війська з чеського замку Пльзень (нім. — Pilsen).

З огляду на значимість цього уривку для дослідження дипломатичної діяльності Лева Даниловича, існує необхідність детальніше розглянути питання автентичності цього запису та, за можливості, визначити джерело його походження.

Anonymi Leobensis Chronicon перебуває у полі зору дослідників вже значний час⁶. Ім'я її автора на сьогоднішній день достовірно не відоме, однак не викликає сумнівів той факт, що хроніка скомпільована з кількох давніших джерельних пам'яток, серед яких дослідники виділяють фрагменти твору абата Іоанна з Віктрінга (лат. — *Iohannis abbatis Victoriensis Liber certarum historiarum*)⁷. Німецький дослідник Федор Шнайдер, котрий був головним редактором згаданого видання на початку XX ст., навіть дійшов висновку, що т.зв. редакція D твору Іонна з Віктрінга і була, власне, *Anonymi Leobensis Chronicon*⁸. На сьогоднішній день ця теза, однак, переглянута. Австрійський медієвіст та джерелознавець Альфонс Лотські зауважив, що авторство анонімної хроніки не можна приписувати Іоанну, хоча з його твору й справді було позичено немало⁹, а одні з останніх досліджень показали, що в *Anonymi Leobensis Chronicon* можна однаково простежувати впливи творів Іоанна з Віктрінга і Мартіна з Троппау (лат. — *Martinus Polonus*)¹⁰. Таким чином, питання про авторство анонімної хроніки знову стає предметом для дискусії¹¹.

Для нашого дослідження важливим є те, що генетичний зв'язок між *Liber certarum historiarum* та *Anonymi Leobensis Chronicon* простежується дуже чітко¹². Зокрема, цитований нами уривок із анонімного оповідання майже дослівно співпадає зі свідченнями хроніста Іоанна¹³, твір якого є важливим джерелом з історії Центрально-Східної Європи XII—XIV ст.

⁶ J. Zahn: *Anonymi Leobensis Chronicon nach dem Originale herausgegeben*. Graz 1865, p. 50; S. Haider: *Untersuchungen zur Chronik des Anonymus Leobensis*. „Mitteilungen des Instituts für Geschichtsforschung“ (далі: MIÖG) 1964, № 72, p. 364—381; W. Stelzer: *Die Chronik des „Anonymus Leobensis“ und die Leobener Martinschronik*. In: MIÖG 1995, № 103, p. 369—391.

⁷ *Iohannis abbatis Victoriensis Liber certarum historiarum*. Ed. F. Schneider. In: *Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum*. T. 1. Libri 1—3. Hannoverae et Lipsiae 1909, p. 387.

⁸ F. Schneider: *Praefatio*. In: *Scriptores rerum Germanicarum...*, p. 14—15.

⁹ A. Lhotsky: *Quellenkunde zur mittelalterlichen Geschichte Österreichs*. In: MIÖG. *Ergänzungsband*. Graz—Köln 1963, p. 301—304.

¹⁰ W. Stelzer: *Die Chronik des „Anonymus Leobensis“...*, s. 369—391.

¹¹ U. Bassi: *Johann von Viktring und der Anonymus Leobensis*. In: U. Bassi, M. Kamptner: *Studien zur Geschichtsschreibung Johanns von Viktring*. Klagenfurt 1997, p. 11—41.

¹² Див.: J. Mliner: *Janez Vetrinjski in njegovo poznavanje Kranjske v Knjigi resničnih zgodb (Liber certarum historiarum)*. „Zgodovinski Časopis” 2004, Letnik 58, № 3—4, s. 279—280.

¹³ *Iohannis abbatis Victoriensis...*, p. 277.

Дитячі роки та юність Іоанна скриті від очей істориків — ні місця його народження, ні точної дати появи хроніста на світ ми не знаємо. Загальноприйнятою є думка А.Лотські, котрий припускав, що Іоанн народився у 1270-х рр., але не пізніше 1280 р.¹⁴. Впродовж XIX та на початку XX ст. вважалося, що батьківщиною хроніста була Лотарингія. Таке припущення базувалося на діалектизмах, вживаних Іоанном під час написання своїх праць¹⁵. Однак згодом від цієї версії відмовилися, бо нові ґрунтовніші дослідження показали, що у лексиці хроніста більш виразно проступають баварські та австрійські впливи¹⁶, отже місце його народження варто шукати у цих краях.

Перша точно датована звістка щодо Іоанна відноситься до 1312 р., коли майбутній хроніст вже у зрілому віці стає абатом монастиря у Віктрінгу. У самому монастирі він, однак, надовго не затримується. Обіймаючи посаду капелана при світських владиках, він супроводжував короля Чехії Іоанна Люксембурзького (1296—1346) під час його візиту до Італії, а після цього перебував на службі у правителів Каринтії¹⁷. При цьому Іоанн зберіг за собою посаду абата, на котрій він перебував аж до самої смерті у 1345¹⁸ або, що набагато вірогідніше, 1347 р.¹⁹.

Причини, які побудили освіченого монаха взятися за написання історії, наразі теж невідомі. Дослідники припускають, що до створення *Liber certarum historiarum* його змусили династичні суперечки у краї²⁰. Це, однак, зовсім не означає, що Іоанн просто виконав політичне замовлення — до написання свого твору він поставився дуже серйозно, залучивши чимало інших джерел, частина з яких не збереглася до нашого часу²¹.

З огляду на це, запис про битву під Дюрнкрутом 1278 р. у *Liber certarum historiarum*²² та аналогічний йому у *Anonymi Leobensis Chronicon*²³ можна вважати цілком достовірними повідомленнями. Належали ж обидва ці свідчення перу Іоанна з Віктрінга.

¹⁴ A. Lhotsky: *Johann von Viktring*. In: *Aufsätze und Vorträge*. Bd. 1: *Europäisches Mittelalter*. Hrsg. H. Wagner, H. Koller, A. Lhotsky. Munich 1970, p. 132—133.

¹⁵ F. Schneider: *Studium zu Johannes von Viktring*. "Neues Archiv" 1903, № 28, p. 149.

¹⁶ H. Fichtenau: *Beiträge zur Mediävistik. Ausgewählte Aufsätze*. Bd. 3: *Lebensordnungen — Urkundenforschung — Mittellatein*. Stuttgart 1986, p. 301—305; J. Mliner: *Janez Vetrinjski...*, s. 275—276.

¹⁷ J. Mliner: *Janez Vetrinjski...*, s. 276.

¹⁸ A. Lhotsky: *Johann von Viktring...*, p. 133.

¹⁹ Див.: W. Goes: *Translatio Imperii. Ein Beitrag zur Geschichte des Geschichtsdenkens und der politischen Theorien im Mittelalter und in der frühen Neuzeit*. Tübingen 1958, p. 211.

²⁰ Див.: J. Mliner: *Janez Vetrinjski...*, s. 277.

²¹ F. Schneider: *Praefatio...*, p. 16—20.

²² *Iohannis abbatis Victoriensis...*, p. 277.

²³ *Anonymi Leobensis Chronicon...*, col. 848—849.

Щоправда, невеличка різниця між *Anonymi Leobiensis Chronicon* та працею Іоанна у дописі за 1278 р. все-таки існує. Так, наприклад, непосредно записано військові контингенти армії Пшемисла-Оттокара II та їх розташування під час битви (зокрема, у першій лінії чеського короля у *Anonymi Leobiensis Chronicon* пропущені богемські війська²⁴). Дослідника історії Галицько-Волинської Русі ж найбільше спантеличить згадка про «битву» князя Лева із орлиним військом Рудольфа I: «Vidit enim aquilam pugnans cum Leone: et sub dubia forte nunc hic praevaluit, nunc illa, et sic se invicem lacerabant» («Бачить [Рудольф] напавду орлину битву із Левом: і в битві запеклій то один переважає, то інший, і таким чином розривали вони один одного»)²⁵. Але це тільки редакційна помилка, бо у *Liber certarum historiarum* «лев» написано з маленької літери — «leon»²⁶. Отож Іоанн використав образне порівняння імператора Священної Римської імперії (геральдичний символ — орел) та чеського короля (геральдичний символ — лев), бо наприкінці тієї самої оповіді прямо вказується, що під «левом» і розумівся, власне, чеський король²⁷.

Звертає на себе увагу і те, що в описі бойових порядків війська Пшемисла Оттокара II у битві при Дюрнкруті немає ні імені Лева Даниловича ні згадки про руські війська. Однак у т. зв. редакції A2 твору Іоанна з Віктрінга вказується, що у п'ятій та шостій лініях все-таки розміщувалися галицькі війська: «[...] in quinta et sexta cum Babaris Polonicae gentis et Rhutenorum fortissima armature [...]» («[...] у п'ятій та шостій — з баварцями польських зятів та русинів зброя могутня [...]»)²⁸. Однак автентичність цього допису, як і усієї рецензії A2 загалом, викликає немало запитань²⁹. В *Anonymi Leobiensis Chronicon*, не зважаючи на достатньо розлогий опис битви³⁰, руські війська не згадуються жодного разу, тож чи справді князь Лев Данилович взяв участь у цій великій битві 1278 р.?

Леонтій Войтович, уважно дослідивши повідомлення у руських літописах про Лева і склавши перелік кампаній, у котрих брав участь галицький князь, зазначив, що майже всі 1270-ті р. той провів на бойовому коні, але між зимою 1277 р., коли відбувся похід руських військ з ординцями на Литву, та 1279 р., коли Лев воював за Польську спадщину, згадки про нього відсутні³¹. Отже, у серпні 1278 р., коли відбувалася битва між Пшемислом-

²⁴ Там само.

²⁵ *Anonymi Leobiensis Chronicon*..., col. 849.

²⁶ *Iohannis abbatis Victoriensis*..., p. 277.

²⁷ Там само.

²⁸ Там само.

²⁹ F. Schneider: *Praefatio*..., p. 13—14.

³⁰ *Anonymi Leobiensis Chronicon*..., col. 848—852.

³¹ Л. Войтович: *Штрихи до портрета князя Лева Даниловича*..., с. 145—146; Його ж: *Галицько-Волинські етюди*..., с. 294.

Оттокаром II та Рудольфом I, Лев випав з поля зору уважного літописця, тому перед дослідниками розгортається широке поле для дискусії.

Так, саму можливість підтримки чеського короля галицьким князем заперечував ще Антоній Флоровський, вважаючи, що імператорові Священної Римської імперії вдалося схилити русинів на свій бік³². З цією точкою зору трохи згодом повністю погодився Володимир Пашуто³³. Обидва дослідники обґрунтовували свою позицію передусім вдалим дипломатичним ходом Рудольфа I. Прагнучи забезпечити собі надійні тили, ще у 1276 р. імператор відправив до Польщі та Русі досвідченого парламентаря — Генріха з Брену³⁴. Останній, будучи сином Євдоксії, доньки Конрада I Мазовецького (1187—1247)³⁵, дійсно міг використати свої родинні зв'язки для успішного завершення місії, проте деталі та результати роботи посольства, на жаль, невідомі.

Керуючись власними аргументами, позицію А.Флоровського та В. Пашуто підтримав Павло Грицак. Проаналізувавши геополітичне становище тогочасної Центрально-Східної Європи, дослідник дійшов висновку, що у відомій боротьбі чеського короля та імператора Священної Римської імперії князь Лев Данилович виступив на боці останнього, адже не бажав посилення позицій Пшемисла-Оттокара II на польських теренах³⁶.

Цій точці зору заперечив Даріуш Домбровський, котрий навів цікаві докази на користь зближення руського та чеського дворів³⁷. На думку польського дослідника, після смерті угорського короля Стефана V (1239—1272) князь Лев значно зблизився з Пшемислом-Оттокаром II на основі тісніших родинних стосунків, до того ж і чеський монарх був зацікавлений у союзі з Даниловичами, адже саме через землі Галичини проходив важливий дипломатичний зв'язок із монголами³⁸. Проте участь Лева у самій битві, на думку автора, є малоймовірною, принаймні, ця тема потребує детальнішого дослідження³⁹.

На нашу думку, звістка *Anonymi Leobiensis Chronicon* про участь Лева Даниловича у битві при Дюрнкруті 1278 р. у складі війська Пшемисла-Оттокара II, є цілком правдивим свідченням, яке було запозичено невідомо-

³² А.В. Флоровский: *Чехи и восточные славяне. Очерки по истории чешско-русских отношений (X—XIII вв.)*. Т. 1. Praha 1935, с. 252—255.

³³ В.Т. Пашуто: *Очерки по истории Галицко-Волынской Руси*. Москва 1950, с. 300—301.

³⁴ Див.: SRS, Т. 2, р. 474—475, nr 12.

³⁵ *Genealogia Sanctae Hedwigis*. Ed. W. Semkowicz. W: MPH, Т. 4, s. 645, 654.

³⁶ П. Грицак: *Галицько-Волинська держава*. Нью-Йорк 1958, с. 126—127.

³⁷ D. Dąbrowski: *Stosunki polityczne Lwa Daniłowicza z sąsiadami zachodnimi...*, с. 44—50.

³⁸ Там само, с. 46—49.

³⁹ Там само, с. 49—50, 62.

ним компілятором з твору *Liber certarum historiarum* абата Іоанна з Віктринга. З огляду на стосунки Лева Даниловича з найбільшим союзником Рудольфа I угорським королем Ласло Куном, галицький князь безперечно підтримував чеського короля. Але чи очолював він безпосередньо галицькі дружини під Дюрнкрутом залишається під питанням. Наше джерело не дозволяє зробити поспішні висновки і безапеляційно називати галицького князя учасником цієї битви. Подальша наукова дискусія із залученням нових джерельних даних дозволить пролити більше світла на цю важливу проблему, а ґрунтовний їх аналіз, ймовірно, дасть можливість встановити особу першого хроніста, котрий позначив ім'я галицького князя Лева Даниловича серед активних учасників великої битви між чеським королем та засновником династії Габсбургів.

Ilja Parszyn

Leon rex ruthenorum на kartach kroniki *Anonymi Leobensis Chronicon*

Streszczenie

Niniejszy artykuł poświęcony jest wzmiankom o halickim księciu Lwie, jakie zostały zawarte w kronice *Anonymi Leobensis Chronicon*. Autor tej kroniki jest nieznanym, ale jego świadectwo jest całkowicie wiarygodne z uwagi na fakt, że współtworzył tę księgę ze sławnym średniowiecznym autorem — ojcem Johannesem Victoriensis.

Dalsza debata naukowa, opierająca się na nowych źródłach, rzuci więcej światła na te istotne sprawy, a dokładna analiza da szansę zidentyfikowania pierwszego z kronikarzy, który wymienił imię halickiego księcia Lwa Daniłowicza wśród uczestników wielkiej bitwy między królem Czech a założycielem dynastii Habsburgów.

Illya Parshyn

Leon rex ruthenorum on the pages of *Anonymi Leobensis Chronicon*

Summary

This article is dedicated to mention of Galician prince Lev in *Anonymi Leobensis Chronicon*. The author of this chronicle is unknown, but his testimonies are entirely credible, because his work was written in cooperation with another famous medieval author — Iohannis abbatis Victoriensis.

Further scientific debate, involving new sources, will shed more light on this important issue and a detailed analysis will give us a chance to identify the first chronicler, who marked the name of the Galician prince Lev Danilovich among active participants of the great battle between the Czech king and the founder of the Habsburg dynasty.